

ma már megtudjuk érteni a reformáció egyes fázisainak összefüggését, amelyet ők a harc hevében nem tudtak áttekinteni. Abban az időben épült ki Erdély földjén a három protestáns egyház alappillérje. Akkor különült el a reformáció hatása alatt létesült egyházak ama külön hatásköre, amelyekben ezek ma is a maguk építő munkáját teljesítik. Akkor küzdötték ki a mi elődeink azt, amire mi, erdélyiek ma is mind büszkék vagyunk: a hit és lelkiismeret szabadságát. Akkor küzdötték ki az erős harc hevében azt, ami hazafias dalunkban is kifejezésre jutott: „Erdély a türelem hazája, minden hitfelekezetnek biztos végvára“. A szabadságért való ebben a magasztos küzdelemben Dávid Ferenc első helyen állott és ő ennek a küzdelemnek lett tragikus áldozatává.

Mi ma szivből azt kívánjuk, hogy az unitárius testvéregyháznak ne legyen soha hiánya abban, hogy bizó lélekkel keresse az Istent és ne legyen hiánya soha olyan prédikátorokban sem, akik az evangéliumnak lelkes és átszellemült hirdetői, mint amilyen Dávid Ferenc is volt, akiről egyik kortársa ezeket írta: „Ha a szentlélek Istennek szava, úgy Dávid Ferenc Istennek beszélő ajaka“.

Áldja meg a könyörületes Isten, az örökké gazdag mennyei Atya ezt az emlékünnepelet. Kívánjuk, hogy e testvéregyházunk tagjaira is találjon a régi mondás: „arra fordítják tekintetüket, akit nem láthatnak ugyan, de aki látja őket“.

III. A Dávid Ferenc Egylet közgyűlésében.

Dávid Ferenc hatása az unitárius felfogásra.

Írta és felolvasta : **Dr. Boros György** püspök.

Az unitárius eszmék kialakulásához, mint minden nagy ügyszökhöz sok időre, annál több lelki energia kifejtésére volt szükség. Ma már nyíltan áll a hittudomány történelmében, hogy a keresztény istenhit két forrásból táplálkozott. Első és fő forrás maga Jézus, vagyis az ő tanításainak leírásai az evangéliumok. Hogy Jézus világos és tiszta öntudattal vallotta Istent atyjának, urának és Istenének, azt csak az elfogultság vitathatja. Hogy tehát ő magát csak úgy tekintette Isten fiának, mint embertársait, akiket Isten gyermekeinek tartott s akiket épp oly közelségbe akart juttatni Istenhez, amilyenben ő érezte magát, azt egyebek mellett azzal bizonyította meg, hogy a maga imádságát tanította meg nekik.

Ezt a bensőséges viszonyt vagy egyáltalán nem érezte vagy nem értette meg Pál apostol, mert ő neki nem Isten jelent meg, hanem Jézus, akiben ő is mint kortársai, azt a Messiást látta, akit annyi száz év óta vártak.

Az az adoráció, amivel Pál Jézust elhalmozta, érthető és megérthető volt, mert a megváltásért esengő farizeus nem az élő Jézussal, hanem a megholttal, az üldözöttel, a keresztre feszítettel állott szemben. Ha ő megmarad a réginek, akkor nem találkozott volna, akkor a Krisztus vére nem szállott volna rá, mert az elitélt méltó volt a halálra. Ám de mihelyt meghallotta élő szavát: a nagy kérdést, Saul miért üldösz engemet, már látni is kezdette, már nem válhatott el tőle s az ő határtalan hevülete olyan szolgálattá válf, amelyért a kereszténység elterjedése nagy hálával tartozik neki. De egyben el is lőn indulva az a ma is tartó nagy talány Jézus-e vagy Krisztus, Krisztus- (Messias)-e vagy Isten.

Mihelyt az új eszme találkozott nemcsak a zsidó, hanem a görög eszmékkel is, a názareti nagy tanító, az új próféta, az istenfia, az emberek testvére, barátja, háttérbe szorult, mert e harc folyása alatt új állami viszonylatok, új iskolák keletkeztek. A kereszténység mindig növekedő nagy köre, mint a hullámzó tenger, új folyók, új áramok hullámhegyei és völgyei között folytatta tovább mindig érdekes, de mindinkább a misztikumba merülő útját.

Egy bizonyosnak látszik ezer esztendő hitvilágából, hogy a lelkek mindig igyekeztek közelebb jutni a valóhoz, a nagy igazsághoz, Istenhez. Az a lélek, amely Jézust akkor tette igazán boldoggá, amikor elmondhatta „én és az Atya egy vagyunk“; az a lelki élmény, amelyet Jézus átélt, valahányszor a magányt megtalálta, mutatja meg nekünk benne az igaz embert, mert fölismerjük benne azt a mi ritkán jelentkező énünket, aki szeretné kimondani: „én és az Atya egy vagyunk“.

Az Isten keresésének, a hitélet változatainak nagy jelenetei csak addig élvezhetők, amíg elvontan látjuk és szemléletileg foglalkozunk velük. Mihelyt azonban bele látunk abba a nagy földi Nirvánába, amelyet a keresztény egyház történelme tartogat magának vagy mutogat másnak és mihelyt visszagondolunk a Nazaretre, csakhamar meghalljuk, a keresztről elszállt sóhajt: „én Istenem, én Istenem, miért hagyál el engemet“.

Bizony, bizony mondom, a Jézus evangéliuma, az abból következő lelki üdvvel és boldogsággal együtt keresztre volt feszítve; de következett, ami Jézus halálát is követte, a templom kárpitja

aljáig ketté hasada, a föld megindula, a kősziklák megrepedezének. Ezt a történelem reformációnak, hitújításnak nevezte. Nem volt váratlan a távulról szemlélő előtt, de nagyszerű volt, mert bekövetkezett és csaknem villámgyorsasággal, a villámnak tudományosan felfogott és alkalmazott fényével, rávilágított a lelkekre és lőn új élet, új tavasz, új pünköszt, új feltámadás. Bármilyen körülírást alkalmazhatunk, hogy magunkkal elképzeltessük.

De, mt. ünneplő gyülekezet, nekünk a hitigazságok kutatása mai föladatunk. Maradjunk tárgyunk mellett és vegyük észre a megbízható történelmi adatokból, hogy ámbár Luther az egyház reformját vezette be, mégis valóban új hitet akart teremteni ő is, épp mint utódai. És mindenik Jézust hívta segítségül, de minde-
nik más változattal.

Luther nemcsak közel volt, hanem benne is volt ő a egyházban, épp mint Pál a judaizmusban. Az egyház az üdvözülés kínálta az embernek, de külső eszközök által, Luther is ezt biztosította, de a hit, a Krisztus megváltó áldozatában való hit által.

Ebből önként következett, hogy Luthernek Jézust nem lehetett Istennek tekintenie. Annál kevésbbé volt érdekében, hogy a háromságtan titokzatos homályát igyekezzék elenyésztetni. Ezt mellőzte, hiszen bibliájában hűséggel ragaszkodott az Erazmus görög újtestamentumához, amely kihagyta azt a részt, (I. Ján. 5. r. 7. v.) amely csak a latin bibliákba volt beleillesztve épp a háromságtan igazolására. Kálvin ismét a Melanchton nyomán tartózkodott a háromság emlegetésétől, mindaddig, amig Servetoval került ellentétbe.

A háromság és istenegység hit kérdése 1553-ban jutott az első legnagyobb tragikumához: a Servét megégetéséhez. A reform többi kérdése csöndesen és szerencsésen haladt a maga útján és nagy terjedelmet vett. Az üdvözülés egyik eszközét, a szent jegyeket a sweizi reformátorok emlékjelkévé módosították s ezzel visszatértek Jézus élettragédiájának ehhez a megrázó jelenetéhez, melyben a hű mester a hűtelen tanítvánnyal, a nagy lélek az alacsony ármány szövevényében látja magát és azt kell eldöntenie vajjon mivel használ többet az evangéliumi igazságnak és a boldogságnak, *azzal-e*, ha megmenti életét vagy ha szembe néz a *halállal*.

A XVI-ik százban a halálbüntetés egészen korszerű eljárás volt. Aki eszmék és elvek után indult el, erre gondolnia kellett. A mi Dávid Ferencünk a reformáció egyik jeligéjét: a hitet egészen tágas értelemben tette magáévá. Távol állott a lutheri gon-

dolattól. Ő a hitet — az apostol szavai szerint — Isten ajándékának tekintette. Ennyiben már a prófétai értelemben vett isteni kijelentés híve volt. De más viszonylatban s különösen céljai megvalósításában egyenesen Istenre bízta sorsát, jövőjét, szerencséjét. Amit Isten meg akar tenni, azt megteszi, mert arra neki teljes hatalma van. Ebből a gondolatból táplálkozva vallotta, hogy Isten Jézust teljes hatalommal ruházta föl, hogy az ő (Isten) akarátát megvalósítsa itt a földön. Ebből tovább táplálta azt a meggyőződését, hogy ő is eszköz Isten kezében, sőt hirdette, hogy „Isten az ő és társai segítségével fogja kiszabadítani az emberiséget a pápa babiloni fogságából“.

Nyilván következik ebből az elméletből, hogy Dávid Ferenc előtt az istenség teljessége csak az Atyában volt meg, tehát csak őt illeti imádás és istentisztelet. Ez az evangélium tanításának szép és kies folyása. De fölötte nagy hátrányára esett, hogy a protestáns egyházban a háromságtan már elfogadott, befejezett dogma volt s magával szemben találta a hazai és külföldi protestánsokat is. Határtalanul érdekes az a hittudományi harc, amelyet megvívtak. A Dávid diadala folytonos volt mindaddig míg fejedelmi pártfogója, János Zsigmond meg nem halt (1571), mert ezt követőleg elzárták előle a sajtót, el még a kolozsvári szószéket is s ebben nagy része volt Blandrata tudós orvosnak, aki a most már katolikus fejedelem kegyét többre tartotta a Dávid Ferenc hiteseinél, melyekkel sok ellenfelet és erős ellenségeket szerzett magának.

A főkérdés most már Krisztus istensége az unitáriusok között is. A csodálatosan varázsszavú püspököt nem tudta eltéríteni meggyőződésétől az olasz tudós Socino sem, pedig félévig csak az volt föladata Blandrata költségen a püspök házában. A két olasz győzött.

Nem ülünk bíróséket, nem vitatjuk az olasz orvos érdemeit, de meghajtjuk hódolatunk zászlóját a nagy lélek, a hős Dávid Ferenc előtt és mi is elzengjük az unitárius költővel, mit sirvers vagy dicshimnusz gyanánt vésett az örök élet kövére:

„A pápák kardja, mennykövei, a kereszt és a halál képe, semmi hatalom nem fogja az igazságot útjában feltartóztatni.

Azt irtam, amit éreztem s amit érzek bizó lélekkel hirdettem. Megvagyok győződve, hogy az én veztem után a hamis igehirdetők tanai össze fognak omlani.“

„Adja Isten, hogy térjen vissza ismét az igazságban való régi állhatatosság, a világot igazgassa ősi jog és törvény.“

Ez az imaszerű sóhaj nem egy ember fájalmából fakadt, hanem az elfojtott hit és a főpásztor iránti könnyező szeretet és nagyrabecsülés kitörése volt. A gyarló ember a kortárs nagyságát csak akkor kezdi látni, mikor a föld színén csak egy sirhant mutatja, hogy nincs többé.

Dávid Ferenc hatását ezek az eposzi sorok fölényesen igazolják, mert aki írta, (Bogáti Fazakas Miklós) a költő, az ismét igazságot, a nagyrabecsült próféta-főpásztort énekelte.

Hasonló szellemben ítélt és bús sóhajban jósol a másik kortárs, az alföldi püspök Karádi Pál:

„Elvesztettétek az ártatlan embert, kinek a keresztény vallás iránt oly nagyok érdemei. De eljön az idő, midőn Dávid Ferencet, Krisztus ez igaz vértanúját, körmeitekkel a földből is kikaparnátok és az életre vissza hoznátok. Nem érhetett minket az ő elvesztésénél nagyobb veszedelem, amit vajha a kegyelem istene jószágával enyhítené.“ (Idézi Kanyaró : Unitáriusok Magyarországon 104.)

Dávid Ferenc hatalmas egyéniségét két külső momentum élénken bizonyítja. Egyik az a nagy felkészültség, mellyel a trinitárius tábor vele szemben állott a hitvitákon, másik az a szakadatlan harc, amelyet halála után kétszáz esztendő folyása alatt folytattak ellene, illetőleg, az ő szellemében tovább táplált unitárius felfogás ellen.

Először figyeljük meg elítéltetésének hiveire gyakorolt hatását. A világi nemesség nem tartotta elítélendőnek, ami azt is jelentí, hogy Blandrata, Báthori, a fejedelem és a támogatására megjelent jezsuiták fenyegetése megfélemlítette a papság nagy részét. A jelenvoltak között csak egy bátor pap tagadta meg az engedelmességet. A távolmaradott hivek elmenekültek a hazából, egy részük egészen a Dunántulra s ott folytatták az unitárius hit védelmét ez alatt az örök jelszó alatt: csak egy az Isten.

Dávid halála után, jórészt a tankönyv irodalomra szorítkozó unitárius iratok az üdvözülést keres.k, de ugyanazt a teológiát tanítják.

Az ember úgy üdvözü, ha az Atyát, az igaz Istent megismerte. Ennek első hallásra racionálista hatása van s tényleg állandóan ez volt a vád az unitárius vallás ellen.

Mind az unitárius hitélet, mind a gondolkozás, mind az unitáriusok társadalmi viselkedése, épp az ellenkezőt bizonyítja. Ebben

a tekintetben is gyönyörű összhang van Dávid Ferenc között és a későbbi unitáriusok között, Érdemes idézni az Erdélyi Ref. Egyház története íróját (Pokoli József), aki vallja, hogy míg a Dávid ellenfelei az orthodoxok, ahogy akkor nevezték a kálvinhitűeket, állandóan szitkozódtak, kemény, durva kifejezéseket használtak az unitáriusok ellen, ezek mindig türelemmel, nyugodtan feleltek, Istenre bízván, hogy ítéletet tegyen közöttük.

Dávid halála után egyik kitűnő tanítványa rendszerbe foglalta azokat a bibliai tételeket, melyeket az unitáriusok hitök védelmére használtak és azokat, melyekre a trinitáriusok támaszkodtak.

Mértékfölötti az a nagy erőpazarlás, amelyet a hazai és külföldi hittudósok egyideig Dávid ellen, azután az Enyedi könyve ellen folytattak. Erdélyben két református püspök: Melotai és Gelei súlyos kötetekben száz meg száz oldalon keresztül cáfolják az unitáriusok magyarázatait.

Emellett, a Dávidista név alatt szereplő írók, megteremtik a gyönyörű magyar zsoltáirodalmat és énekekben, meg népszerű elméletekben fejtegetik, nagyobbára az Ó-testámentum alapján, az egyisten eszméjét. Ennek igen sajnos következménye lőn, mert Péchi Simon a nagy hebraista, a szombatosság veszedelmét hozta az unitáriusok fejére.

Dávid Ferenc elítéltetése Blandratát igen szomorú sorsra juttatta, amit főleg etikai vonatkozásában érintünk. A birtokkal gazdaggá tett tudós férfi elmenekült sorsa elől. Az a föltevés róla, hogy öngyilkos lett. Socino irodalmilag igyekezett igazolni magát részint erdélyi szerepléséért a Dávid védelmére írt (Defensio) könyvvel szemben, részint a Krisztus imádástan igazolásáért. Valóban nem közönséges tehetsége és meggyőződéses gondolkozása nem eshetik elítélés alá, inkább csak a módszer, mert könyveivel csak bebizonyította, hogy Dávidnak igen erős volt az alapja, mert igaza volt.

Részint a Socino tekintélyének tulajdonítható, hogy az erdélyiek Blandratának engedve, kikérték a lengyelek véleményét, de azután is megmaradt e két unitáriusság közötti kapcsolat. A Rakovi Káté név alatt megjelent lengyel unitárius hitvallás olyan fényes erkölcsi és evangéliumi magaslaton áll, hogy a keresztény Európa hittudósai és számos lélek ebből merített lelki üdvöt és boldogságot. Természetes, hogy Erdélyre is hatása volt. Rövidített alakban, kéziratban használták, mert ez is az ember üdvözülésével foglalkozik. De miután Krisztusról nem a Dávid Ferenc értelmében

tanít, a XVII-ik százban állandóan verseny foly è között és az erdélyi felfogás között. A harcot az erdélyi fejedelmek papjai dönték el. Az unitárius irányzat összetalálkozott a Péchi-féle szombatos-sággal s mert ellenkezett a Blandrata kivánságára kibocsátott unitárius confessióval, amely Krisztus istenségét tanítja, kész volt a veszedelem. Már 1622-ben a kálvinista püspök alá helyezték a háromszéki egyházközségeket, a szombatosághoz ragaszkodókra Udvarhelyszéken is ugyanez a sors jutott.

De e hitet nem lehet elfojtani. 1672-ben újból fölfedezik, hogy az Unitárius Káté ellenkezik az engedélyezett tanítással.

Isten csodája, hogy még élt e hit; de az isteni gondviselés kies forrásvizek mellé vezette ifjainkat Hollandiában, hol a remonstránsoknál megértésre, védelemre és kegyes életfelfogásra találtak.

Ezuttal nehéz volna kimutatni, hogy az unitáriusok között elfogadott textus volt-e: türröké és szenvedőké a mennyek országa, de azt végig szemlélhetjük, hogy nemesen türtek és hősiezen szenvedtek. Pedig ezzel szemben az is bizonyos, hogy az unitáriusok az engesztelő áldozati érdemekre nem gondoltak. Talán közel járunk az igazsághoz, ha azt a magyarázatot adjuk, hogy előttük a Jézus példája volt a vonzó és irányító, nem pedig kiontott vére és áldozati bárányképpen szereplése. Ezt megerősítette a Dávid Ferenc börtön-halála.

Érdekes, hogy sem a XVII-ik, sem a XVIII-ik százban nem találkozunk, vagy igen ritkán, a Dávid Ferenc nevével. A mi unitáriusaink kriptounitáriusok voltak s állandóan talált rájuk az a magyarázat, hogy mást hisznek, mint, amit vallanak. Vallani kellett a hivatalosan engedélyezett Káté tanításait s mégis ellenfeleik olyan nagy erőt sejtettek bennök, hogy kétszáz esztendő üldözésével van telítve történetük. Ez egyben azt is jelenti, hogy Erdély hitfelfogása és magyar irodalma nagyon sok kárt vallott az unitárius ajak és unitárius sajtó elnémitásával.

Csodálatos az a krisztusi szellem, amely kihangzik nyilvánosan megjelent könyvükből. A rakovi Káté lengyel írói mondják: „Catechesist irunk, de senkire nem kényszerítünk semmit. Kimondjuk a magunk véleményét, de nem nyomjuk el senkijét. A vallásban élvezze mindenki a saját nézeteit, mi csak azt kívánjuk, hogy engedjék meg nekünk is, hogy az istenes dolgokban véleményünket nyilváníthassuk anélkül, hogy másokat bántanánk vagy vádolnánk“ (1609).

Ugyanezt mondja majdnem száz évvel később Petrichevich-Horváth Ferenc: „Mi nem disputálunk, semmi mérges szöveget itt senki nem talál. Senkinek a keresztények között ellenkező értelmét, hitét, vallását, mi nem kárhozzatjuk.“ (Apológia.)

És végül szóljon ő, Dávid Ferenc is: „Az mi lelkiismeretünknek az ő bizonyossága vigasztal minket, hogy az mi ellenségünk önmagukban megszegyenülnek, holott nem Istennek igéivel, hanem szidalmakkal vetélkednek velünk. (Rövid Magyarázat, Előljáró beszéd.)

Ha valaki racionálizmussal vádolja az unitáriusokat, én azt mondom, hogy jóval több közöttük a miszticizmus. Olyan erősen megszállva tartja őket a hitökben, tehát Istenökben levő bizalom, hogy azt elvenni, sőt megingatni sem lehet. Aki az unitáriust elakarta hódítani, annak valamely külső eszközt, erőszakot vagy félrevezetést kellett fölhasználni.

A XVIII-ik száz esztendő Erdély unitárius ege fölé sötét felhők árnyát borította. Elég annyit megemlíteni, hogy az unitáriusok előtt nem egyszer állott vészjelként a lét és nem lét kérdése. Az egyház külső történelme a csapások és veszteségek láncolata és mégis olyan erőt sejtettek hitünkben és vallásunkban, hogy csalfa uton, hamisított hittan elfogadásával is kísérleteztek a hivek elhódítására. Nem tudtak diadalmaskodni. Ha a főnemesség megnyerhetéséért egy-egy könnyelmű ifjú elcsábult, az őszintén hívő nép annál szilárdabban megmaradt. Ha azt mondhatjuk, hogy Dávid Ferenc az unitárius hit fanatikussa volt, hasonlóan Aranyosszéktől be Brassóig a nép s csekélyszámú vezérei.

Nem lehetett másképpen, mert az unitárius hitfelfogás táplálékot kapott abban a légkörben, amelyben a filozófusok és tudósok éltek. Titkos erők szerepelnek ott, ahol a szegény lengyel unitáriusok hazát, vagyont hátrahagyva, viszik hitöket, ezt a féltett kincset, mint hajdan a csecsemő Jézust szülői az égi jel intésére, puszták vadonján keresztül.

A XVIII-ik száz e hitnek kevés martirt, de sok menekültet termelt. Most már a németalföldi antitrinitarianus remonstránsok, ezek a mi nagyszerű jöltevőink kétszáz esztendő forgása alatt, ha hazulról Angliába s onnan Mayfloweren Amerikába menekülnek, magukkal viszik ezt a boldogító hitet.

A kegyes anglikán pap sajátkezüleg alája tartotta volna a fáklyát a Priestey írásainak, hogy őt magát is megégesse, de ez a tudós két állam unitárius vallásának lett alapítója.

Chantre tanár 1907-ben Genfben azzal vigasztalja Serveto

utódait: mihelyt Turrentini széttörte a kalvini confessió jármát, a genfi reformált egyház az árminiánizmus irányában kezdett haladni, azután az unitarizmus felé. A 18-ik száz második felétől kezdve a genfi papok nagy többsége unitárius volt.

Kisérhetnők tovább az unitárius szellemnek talaj alatti (undercurrent) haladását, de máris tulterheltük az ünneplő és emléket szentelő közönség figyelmét. Összefoglaljuk a levonható tanulságokat.

Az unitárius gondolkozást állandóan és mindig a hit igazságainak szünetlen keresése, megbecsülése, tisztázása és reménysége jellemezte.

Az unitárius vallás követőit jellemezte a haladásért rajongás és ezerféle nagy küzdelmeik, szenvedéseik, megvettetésük és kigunyoltatásuk közben is soha el nem hagyta a békesség és megbocsátás lelke, mert rendületlen hittek Isten megbocsátó szeretetében és az isteni igazság diadalában.

A dogmai ellentéteket olyan viszonylatba hozta a XIX-ik század filozófiai, tudományos és kritikai felvilágosultsága, hogy az unitárius apologeták nyugodtan szemlélhetik. Elődeik munkája elégtételt kapott. Ez azonban megköveteli a mai s a közelebbi nemzedéktől, hogy tárják föl a rejtve levő kincseket.

Ide irányulnak Emerson szavai: „Bármilyen is legyen az, amit a nagy Gondviselő számunkra tartogat, annak bizonyosan szépítek kell lenni s összhangban az ő műveivel.“

Azt a mécsét, melyet egyszer meggyújtott a nagy alkotó, eloltani többé soha sem lehet. Ide illik Martineau-nak im e tétele: „Ami lehetséges, az mindig létező is, lehet azonban, hogy a benne rejlő szép, igaz és helyes csak később valamikor, századok múlásával fog valóra válni.“

Végül Huxley szavait, melyeket Priestleyre mondott, alkalmazzuk Dávid Ferencre: „Aki arra a szent célra adta életét, hogy a vallásos igazságot terjessze, világosítsa, védelmezze, eretnek s mégis szent volt.“

Ami örökkévaló a Dávid Ferenc életművében.

Irta és felolvasta: **Dr. Varga Béla.**

Az emlékezésnek ünnepét üljük. Vajjon tisztában vagyunk-e kellőképpen a mai emlékünnep fontosságával és jelentőségével?! A történetírásnak még mindig nagy feladatai vannak a Dávid Ferenc hatalmas egyéniségének megvilágítása körül, akiben nemcsak a magyar géniuszt, hanem az emberiség szellemi fejlődésének történelme is — kétségkívül — egyik legnagyobb hősosztát ünnepelheti. Hogy a Dávid Ferenc neve és alakja nem vonulhatott be még teljes dicsőséggel az emberi művelődés Pantheonába, annak három oka van. Az egyik az, hogy magyar volt, a másik pedig az, hogy egy olyan területen próbálta meg felrázni az emberi gondolkodást, amely még ma is tulnyomó részben Dávid Ferenc előtti korát éli s annyira ragaszkodik ehhez az életéhez, mintha tudná, hogy ha csak egyet lépne előre, azonnal vége lenne; és végül a harmadik ok — amint említettük — az, hogy a történetírás csak részben végezte el a maga munkáját ezen a téren.

Hogy Dávid Ferenc helyét a szellemiség evolúciójában kellőképpen megérthessük, egy pillantást kell vetnünk ennek a fejlődés-menetnek dialektikai útjára.

A nyugateurópai gondolkodás első titánja, Platon, kereste a szellem világában azt, ami elmulthatatlan és örökkévaló. Meg is találta ezt az ideák világában. Az ideák a mi érzéki, tapasztalati világunk fölött lebegnek, térben és időben nincsenek. Az örökkévaló igazságok birodalma ez, amelynek a világ, amelyet mi tapasztalunk, csak gyöngé árnyéka, halvány visszazugárzása. Az igazságoknak ezt a birodalmát transcendensnek nevezik, ami annyit jelent, hogy túl van az emberi tapasztalás határain. Mindaz, ami értékes és maradandó, ebbe a transcendens világba tartozik. Maga az Isten, a legfőbb idea, az örök jószág megtestülése, aki a teremtmények milliárdjait vonzza magához a belőle kiáradó szeretet véghetetlen erejével.

Nagyszerű gondolat, beláthatatlan perspektíva, amilyen csak a világ legnagyobb költőjének, költőfilozófusának, az isteni Platonnak a fejében születhetett meg.

Platon gondolata megadta a problémát az egész európai gondolkodásnak. Az örök feladat megfejtése két ágra szakadt; az egyik kutatta és kutatja az igazság transcendens világának sajátosságait, a másik keresi azt, hogy miképpen tükröződik az igazság az emberi